

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2018

Romano džaniben

časopis romistických studií | 25. ročník | 2/2018

Obsah

Tomáš Hrustič, Ondřej Poduška Participácia a kolaborácia v akadémii a verejnej politike. (Úvod k tematickému číslu <i>Romano Džaniben</i>)	05
--	----

RECENZOVANÁ ČÁST

Tomáš Hrustič Participatívny výskum politickej angažovanosti Rómov na Slovensku	15
Liria Hernández a Paloma Gay y Blasco Životní zkušenosti romských žen: kolaborativní přístup k jejich studiu	39
Tatiana Zachar Podolinská Kvalitatívna analýza naratívu o privátnom zjavení Panny Márie v rómskom prostredí ako príklad viac-hlasnej etnografie	47
Tatiana Hrustič a Andrea Poloková Participatívny prieskum o dojčení v marginalizovaných romských komunitách a jeho využitie pre prax	89

NERECENZOVANÁ ČÁST

Daniela Filáková Bobáková, Andrej Belák, Tatiana Hrustič, Marcela Adamová, Asistencia pre vylúčených Rómov v slovenských nemocniciach: participatívny vývoj a zavedenie novej pracovnej pozície	109
Na bajinav, kaj oda savoro kerđom – Svého rozhodnutí nelituji. (Životní příběhy a motivace romských aktivistů ze Slovenska)	
Úvod	125
Beata Berkyová	126
Csaba Horváth	128
Rudolf Horváth	132
Jarmila Vaňová	140

Jan Ort, Zdeněk Guži „Vzal jsem si do hlavy, že si vybuduju vlastní život.“ Životopisné vyprávění Zdeňka Gužih	149
--	-----

RECENZE ANOTACE	173
--------------------------	-----

„Vzal jsem si do hlavy, že si vybuduju vlastní život.“ Životopisné vyprávění Zdeňka Gužiho.

Na začátku roku 2017 zavolal do Českého rozhlasu pan Zdeněk Guži (nar. 1949) s tím, že by chtěl vyprávět o svém životě. Tímto způsobem se z vlastní iniciativy zapojil do projektu Paměť Romů, který skrze desítky video-medailonků zprostředkovává životní příběhy Romů žijících v České republice. V rámci projektu jsme se se Zdeňkem Gužim setkali dvakrát. Poprvé jsem ho navštívil v budově střední školy sociálně-právní v Jihlavě, kde v té době vyučoval romistiku a občanskou výchovu. Při bezmála tříhodinovém setkání mě ohromil nenápadným vtipem a vypravěčskými schopnostmi. Otázky, které jsem si připravil, byly v podstatě zbytečné, stačilo jen pobídnout: „Vyprávějte mi o svém životě.“ Když jsme pak v březnu 2017 natočili rozhovor na kameru, oba jsme cítili, že je mu dvacetiminutový video-medailonek těsný.

Od té doby jsem se setkal se Zdeňkem Gužim ještě šestkrát, ze začátku u toho se mnou byla dvakrát i kolegyně z romistiky Helena Sadílková. Při prvních čtyřech setkáních vyprávěl pan Guži o svém životě, začali jsme od dětství v osadě na Slovensku

Manželé Gužiovi při výběru fotografií k tomuto článku | Foto: J. Ort

a skončili výčtem jeho nejčerstvějších aktivit. Mezi nimi byla právě pedagogická činnost na škole v Jihlavě, kterou ovšem během našeho setkávání ukončil a odešel do důchodu, a to i proto, aby mohl trávit více času se svou ženou. S paní Libuší Gužiovou jsem se seznámil až při pátém setkání, kdy jsem Zdeňka Gužiho navštívil poprvé v jeho bytě, abychom k chystanému vyprávění doplnili fotografie z rodinného archivu. Já i pan Guži jsme stáli o to, aby se jeho manželka účastnila i předchozích setkání, k tomu ale nedošlo, a to i s ohledem na její zdravotní problémy, ze kterých se později úspěšně zotavila. Že představuje absence jejího hlasu výrazné ochuzení předkládaného vyprávění, mi napověděla ochutnávka jejích vzpomínek, které se mnou sdílela, když musel pan Guži při

našem posledním setkání na dvacet minut odběhnout, aby zavezl dceru do práce. Jeho manželka mi stihla povědět nejen o vlastním spokojeném dětství na Slovensku, ale i o tom, jak se jí žilo v Havlíčkově Brodě, když její manžel pro množství společenských

aktivit často nebyl doma: „To předtím nebylo, ale tady v Čechách začal bejt děsně toulavej.“ Vedle pepných, ale přesto láskyplných komentářů směrem k manželovým aktivitám tak například vyprávěla, jak se ve městě, kde nikoho neznala, seznámila na dětském hřišti se sousedkou paní Čechovskou, se kterou si vzájemně hlídaly děti, když jedna nebo druhá potřebovala odběhnout na nákup.

Zdeněk Guží | Foto: J. Ort

Právě poslední setkání, které se opět odehrávalo u Gužíů doma v Havlíčkově Brodě, jsme věnovali společné finální editaci předkládaného textu. Ten je poskládaný z celkem deseti hodin rozhovorů, z jejichž přepisů jsem použil přibližně čtvrtinu. Vzhledem k přirozené plynulosti původních rozhovorů jsme se rozhodli vtisknout textu podobu souvislého vyprávění, zcela vypustit kladené otázky a přeskládat jednotlivé pasáže do kompaktního celku. Při zmiňovaném závěrečném setkání jsem panu Gužímu takto upravený text četl a on přidával svoje postřehy, navrhoval přehození vět nebo odstavců, změny dílčích podnázvů, opravoval faktické chyby, ale i doplňoval konkrétní vzpomínky. Po posledním setkání v Havlíčkově Brodě jsme si celý týden volali a posílali znovu

redigovaný text přes email. „Teď jsme vzpomínali se ženou na ty Nadošany, my jsme se tam vlastně seznámili...“, doplňoval pan Guží některé vzpomínky přes telefon.

Předkládané vyprávění vychází z rozhovorů s panem Gužim, které jsme nahrávali v rozmezí celých dvou let, zároveň ale představuje výsledek společné editační spolupráce. Pro úplnost nutno doplnit, že pan Guží se o svém životě rozhodl vyprávět v češtině, tedy jazyce, s nímž byl v intenzivním kontaktu od svého příchodu do Havlíčkova Brodu v roce 1969. Před v pořadí druhým rozhovorem, který se týkal především příchodu do Čech a života v armádě, jsme s kolegyní Sadílkovou povzbudili pana Gužího k vyprávění v romštině, tedy v jeho prvním jazyce, se kterým už ale nebyl několik desetiletí v pravidelném kontaktu. Výzvu statečně přijal s vtipem sobě vlastním: „Aspoň se naučím trochu romsky“ („Aspoň sikhľuvava romanesh čuno“). Hrdinně zápasil s terminologií okolo padákových seskoků, ale i když mělo vyprávění v romštině své nesporné kouzlo, při vyprávění o situacích, které se odehrávaly mimo jazykový kontext romštiny, ho snaha vyjádřit vše ve svém rodném jazyce zřetelně omezovala, a tak jsme se v dalších rozhovorech rozhodli pro návrat zpět k češtině. Některé pasáže předkládaného vyprávění tak jsou překladem z romského originálu.

Jan Ort

1. Pocházím z takový střední rodiny

Já jsem se narodil v Brně, v ulici Klášterská 1. Bydlela tam většina máminy rodiny, která ale jinak pochází ze západního Slovenska od Lipníka. Celá ta rodina Lackovců, protože moje máma byla Lacková, se po válce nějak dostala do Čech, zřejmě šli za prací. Mým rodičům jsem se tam narodil i já, ale když jsem byl ještě malej, ani ne celej rok, všichni jsme se přestěhovali zpátky na Slovensko do Súdovců, tentokrát k rodičům táty. Ale vzpomínám si, že za rodinou do Brna jsme občas jezdili. Za tetou, za strejdou, měl jsem tam i *krstnýho otce*, nákej Franta. To byl slušnej člověk, dělal myslím na dráze. V Brně bydleli i babička s dědou z máminy strany. Já jsem údajně po dědovi – menšího vzrůstu a plešatej. Do Čech jsme jezdili vždycky na pár dní a pak zase domů na Slovensko.

Helena Gužiová, roz. Lacková, maminka Zdeňka Gužiho (narozena 1934, zemřela 1987), zleva kamarád Šiman, zprava sestra Mara; konec 60. let, Súdovce | Z rodinného archivu

Jsem nejstarší z devíti sourozenců, pěti bratrů a čtyř sester. Dětství jsme prožívali v Súdovcích, kde jsme bydleli celá rodina v osadě. Myslím si, že pocházím z takový střední rodiny. Ne moc bohatý, ale zase ne úplně chudobný. Tak akorát, že se vyžilo i z toho malýho políčka, který děda obdělával. Sázeli jsme, co bylo potřeba – brambory, kukuřici, zeleninu. Tenkrát jsme byli rádi, že nějaká ta zelenina byla a vím, že babka, když vařila, volala na mě jako na kluka: „*Dža, uchtí pro krumpľi!*“¹ I když to bylo nedaleko za domem, moc se mi nechtělo, někdy jsem měl na práci svoje věci. „Zdeno!“, zavolala ale, a já jsem musel jít pro brambory nebo něco natrhat. Jináč já na rodiče nebo prarodiče vzpomínám rád, protože si myslím, že mě měli rádi a já je taky. I jsem jim pomáhal, s dědou jsem třeba chodil na dřevo. Vlastní jsme neměli, chodili jsme do lesa pro suché, které jsme si mohli nařezat na zimu.

Jak říkám, na dětství rád vzpomínám, protože to bylo takový bezstarostný. Lítání, běhání po okolí, z jedné strany les, pak kousek louky a za loukou jsme měli to naše políčko. Potom vedl potok, asi pět metrů od potoka byl postavený barák, jeden, druhej, třetí a čtvrtěj. Od potoka vedla silnice nahoru na vinohrady a gádzovské sklípky, takže přes naši osadu jezdili i vozy a traktory. Pod námi z kopečka byla velká louka, kde se hrál fotbal a kde jsme i blbli. Musím říct, že

1 „Jdi, skoč pro brambory!“

nám prarodiče vybrali pěkný prostředí. Dříve totiž bydleli na Lúčkách, kde byli sice hned u potoka, odkud mohli brát vodu, jindy jim ale potok dělal zle, nejspíš je to i vytopilo a báli se o děti. Přesně nevím kdy, ale našli si místo na vyvýšenině u lesa, kde byl volnej pozemek, a zařídili si na místním národním výboru, že si tam postaví dům. Tenkrát to bylo za babku, nebo velice levně, a děda byl ve vesnici vyhlášeněj, takže mu to povolili. Bylo navíc výhodnější jim to povolit tam, než aby se „Cigáni“ nastěhovali do vesnice. V Súdovcích ve vesnici totiž žili velkostatkáři, měli svoje koně, svoje pozemky a nestáli o to, aby k nim někdo chodil krást, trhal ovoce nebo tam jen tak volně pobíhal. Proto radši: „Cigánov dáme bokom!“

Děda měl klasický dům z kamene se sedlovou střechou, stojí tam dodnes. On dělal v kamenolomu, takže měl kámen víceméně zadarmo nebo za malou částku. Pro sebe měl kuchyň a *izbu*, později k tomu pro nás přistavěl *izby* další dvě a do elka ještě dvě. Cihly byly buď staré z bouračky, které se dovezly a vyčistily, nebo se udělaly *valky* – u potoka na Lúčkách byla stojitá voda a jílovitá zemina, která se krásně mísí. To se udusalo do formy, natlačilo, zarovnal, zamazalo a obvykle prodávalo za padesát halířů gádzům, kteří z toho stavěli chlévy pro prasata. Česky se tomu říká vepřovice.

2. Chodníčkem a přes lávku do vesnice

Z osady viděl člověk krásně dolů k potoku, přes který vedla dřevěná lávka. Když jsme chtěli jít do vesnice, tak jsme museli jít opatrně, protože už lávka byla napůl shnilá a viklala se. To jsme se opravdu báli, ale po tlaku na starostu, tenkrát na předsedu, se udělala lávka železná, takže to bylo dobrý. A tam jsem vlastně prožíval dětství. Chodníčkem a přes lávku jsme chodili do školy, do prvních pěti tříd, které byly ve vesnici. Blízko školy stál i kostel a hospoda, to byla ta místa, kde se scházela celá vesnice. Škola, budova jako taková, je i dnes, ale už se tam neučí, hospoda už je taky zrušená. Ale tenkrát to tam opravdu žilo.

Ke škole patřil i pozemek a tam jsme se v rámci pracovního vyučování učili obdělávat zem, sázeli jsme cibuli, mrkev, brambory, ale také kytky. K tomu nás vedl pan ředitel. Když už jsme potom byli starší, tak jsme museli rylovat zahradu, protože tam nešlo jít s koněm a pluhem. Dělalí jsme to ručně, takže jsme měli mozole, ale přesto jsme to dělali rádi. Opravdu nás to bavilo a taky, když bylo potřeba, tak jsme si na zahradě vzali kedluben nebo rajčata, takže jsme z toho i něco měli. Ředitel byl výbornej, i ve vztahu k Romům, staral se o nás. Sice ředitel, ale my jsme ho brali trošku jináč. Byl to dobrej člověk. *Lácho riadiťeli*.² Jmenoval se Filip a hrál na housle.

V prvním ročníku jsem měl jedničku, ale pak už to bylo horší, řekl bych ty dvojky a jedna nebo dvě trojky. Co mě ale bavilo, to bylo zpívat a tancovat,

2 „Dobry ředitel.“

účastnil jsem se i soutěže, kdy jsem se zásluhou právě pana ředitele dostal přes okresní a krajský kolo až do Bratislavy. Nejdřív jsem zpíval něco sovětskýho, už jsem zapomněl co, ale druhá píseň byla *Čhajori romaňi*, asi se jim líbilo, že zpívám romsky. Vzniklo to na Mikuláše, ve třídě jsme dělali oslavu a tam jsem tuhle písničku zazpíval. Pro rodiče, pro gádže, to bylo něco zvláštního, zalíbilo se jim to a chytil se toho i ten pan ředitel. Tak jsem se dostal na tu soutěž, i na celostátní kolo, kde jsem se umístil tuším druhéj, první jsem nebyl. Rodiče buď nemohli, nebo nechtěli, tak se mnou do Bratislavy jeli chudáci babka a dědo. Vzpomínám, že mi babka koupila něco sladkýho, byl to sirup, ale ona mi ho podala jako pálenku. „Aspoň to pořádně zazpíváš,“ říkala a dala mi na kuráž. Tenkrát jsem ještě neuměl ani hrát na žádněj nástroj, byl jsem na prvním stupni, druhák nebo třeták. Je to zvláštní, z rodiny od mýho dědy, otcova větev, to nebyli hudebníci, ale řemeslníci. Ale děda z máminý strany, ten na housle hrál. Hudební geny jsem asi pochytil tam.

Když jsme hráli na vojáky, tak to byly bitky mezi partama kluků. Vesnice proti Romům, my proti gádžům. Pamatuju, že tam byl kluk mýho věku, taky raubíř, nějakej Vlado Muráň. To byl jejich šéf. Domluvili jsme se, že si uděláme bitku mezi sebou. Sešli jsme se za lesem, tam bylo takový velký pooraný pole, kde jsme po sobě házeli hroudama. Zahnali jsme je do vesnice a nakonec jsme to oslavili tak, že jsme z potoka vybrali velké kameny, které zpomalovaly průtok vody. Takže jsme to zakončili dobrou činností, nadále jsme byli dobrý kamarádi a naštěstí se nikdo nezranil.

Syn Zdeněk na sáňkách před osadou v Súdovcích se synem Tomášem, asi 2003; na fotografii druhý zprava je dům, ve kterém Zdeněk Guži vyrůstal | Z rodinného archivu

V zimě to byla krása, z toho kopce od nás. Vzpomínám na to rád i nerad – no protože se nechtělo do školy, samozřejmě! To bylo špatný, „jěj zase tolik sněhu,“ a tenkrát bylo opravdu sněhu a sněhu, napadalo toho v těch letech dost! Víím, že

táta si vzal na záda menší děti, šel dopředu a odhrnoval ten sních na bok nohama, nebo když byl čas, tak udělal lopatou chodník až dolů k té lávce, abysme mohli celá osada chodit do vesnice a my děcka do školy. Někdy jsme se tím sněhem brodili sami. Měli jsme na to pořádný boty, takový tvrdý bagančata s páskou, to bylo na zimu perfektní. V tom mohl člověk lítat, chodit do školy a ještě potom i doma. Večer to bylo samozřejmě promočený, tak jsem to vyzul a dával ke sporáku, abych je měl ráno usušené. Někdy samozřejmě do rána neuschly, ale aspoň jsem měl pocit, že jsou teplý.

Když byl sních, gádžové jezdili na saních s koněma nahoru na vinice, to bylo období, kdy se hnojilo na vesnici jedine chlévským hnojem. Projížděli kolem nás, takže to pak bylo perfektně proježděný a občas jsme i na ty velký sáně naskočili. Svezli jsme se nahoru pomalu až na vinice a zpátky zase pěšky, nebo jsme si počkali, až zase pojedou. Prostě jsme využívali místní dopravu. Děda měl sáně, takové dvoumetrové na tahání dříví z lesa. Když jsme přišli ze školy všechny děti, od strejdy, od tety, Gašparovci, Dunkovci a už nebylo potřeba na dřevo, ty sáně jsme dědovi ukradli, šli jsme nahoru na kopec a sedli na to i deset dětí. A teď dolů! Ježišmarja, kdo to bude řídit? No jednou jsme mu ty sáně málem zlomili. Nás to ale bavilo, byla to sranda, a když k tomu svítilo sluníčko, tak to bylo krásný. Většinou jsme zastavili až o tu lávku přes potok.

Jindy se šlo třeba na bruslení. Byl nověj rybník, tak jsme to samozřejmě museli vyzkoušet. Hráli jsme za hokejisty – Golonku, Dzurilu a tak. Některý kluci, gádžové, měli hokejky koupenny. My jsme je ale neměli, tak jsme šli do lesa, vybírali nějaký haluze ve tvaru hokejky, vybrousili, otesali sekerou a byla z toho hokejka. Vzpomínám, že bratránek Piťo si našel šikovnou hokejku, my jsme si mysleli, že je zázračná. Měl takovou hrču, nebyla to klasická hokejka, ale našel takovej kořen a s tím když nabral puk, tak to bylo opravdu dobrý, s tím dával góly. Puky samozřejmě nebyly, ale nařezali jsme je pilkou z nějakýho kulatýho kmene. Branky byly zbitý z prkének a pár klinců, které jsme vzali dědovi. Často jsme je rozbili, tak bylo nutný je druhej den zase opravit. Hráli jsme buď u nás na potoku, nebo když jsme hráli utkání mezi sebou, gádže a Romové, mladší proti starším, tak jsme šli na ten rybník. Na bruslení jsme měli gvintovky, jinak jsme běhali v kanadách. Do vesnice k rybníku to byl kilometr a zpátky jsme chodili propoceny, všechno jsme měli mokry a doma jsme dostali: „Co budeš mít do školy zejtra? To ses nemoh převlíct nebo si vzít něco jinýho?“ Já jsem si brával kalhoty po tátovi, on měl od firmy takový vatovaný, meliorační, co dostával na zimu. Mně se jako brankáři hodily, trošku to tlumilo a taky jsem byl oblečeněj a nebyla mi zima. On měl ještě druhý, dostával dvoje, ale i tak mu to vadilo: „Nechci vidět, že je přístě zase budeš mít!“ – „Ne, ne, to jenom že jsme teďka hráli těžkej zápas, tak jsem se musel nějak vybavit! To bylo velkí utkání!“ – „Ještě jednou a...!“ Taky jsem někdy dostal, vzal řemen, a to bylo ouvej.

3. Všechno bylo, jak se dneska říká, v pohodě

U nás v Súdovcích žila rodina Gašparovců, který bydleli trochu vejš, ale byli na tom hůř než ostatní Romové. Já jsem s nima ale cítil a jejich klukovi Janovi jsem pomáhal. On uměl krásně házet kamenem. Trefit se! A do vejšky! To jsem mu až záviděl. Když jsme šli na vodu, tak jsme házeli žabky, komu se víckrát odrazí od hladiny. To on uměl opravdu perfektně. Nejdříve, když přišli do osady, tak bydleli nahoře u vinohradu, tam byl takovej opuštěnej sklep ve skále. Oni přišli v noci, někde od Maďarů, obcházeli to, abychom je nezbili. Nevím, jak dlouho tam přežívali, ale potom když něco nakupovali ve vesnici, Gašparka se dvěma dětma, tak jsme se dali dohromady a jako děti si začali hrát. Přišli jsme do kontaktu a oni zjistili, že jsme hodný, že jim ublížit nechceme. Děti u nás kolikrát zůstávaly po škole, dávali jsme jim najíst. Tím se to všechno propojilo, vzpomínám si, že táta s dědou je pozvali k nám dolů, to byly zrovna hody, takže bylo pohoštění, a tam se domluvili, že jim pomůžou a něco jim postaví. Děda jim tenkrát udělal chatrč z valek. Postavil zeď, druhou zeď, mezi tím propletené pruty, které vymazal blátem.

Gádzové je vnímali jako součást naší osady, i když jsme nebyli rodina. Brali to ale tak, že patříme k sobě – „jsou to *Cigáni*, *cigánská* osada, ať tam jsou, pokud nedělají zle.“ Je fakt, že ta naše osada problémy nedělala, takže bylo všechno, jak se dneska říká, v pohodě. Děti chodily do školy, chlapi tenkrát do roboty. Byl tam akorát Gejza, o kterým se vědělo, že nikdy nedělal a ani dělat nebude. Ten ale zase vykládal *paramisa*, romské pohádky. To jsme se všichni sešli okolo vatry, a i když už vatra dobře nehořela, stejně jsme ho do rána poslouchali. Oheň se dělal zejména v sobotu, když se nešlo druhý den do práce a do školy. Taký to byla příležitost pro nás mladý sblížit se s holkama. Kolem ohně bylo teplo, každý při sobě, přitulit se... Pak jsme ho přemlouvali – „*Phen paramisi, phen valeso!*“³ Nakonec že jo. Ale bylo to za něco – *cigaretli, molori*, tak jsme mu sehnali cigarety a víno, protože my sami jsme měli vinohrad. „*An čulo mol, Zdeno, phenava tuke paramisi!*“ – „*No ta láches.*“⁴ Šel jsem potajmu pro klíče od pivnice, kde měl děda víno a přinesl jsem mu litr. Při tom neskončilo, někdy jsme vzali litrů i pět. A začal vyprávět. O princí, o králi, který měl tři syny, jeden takovej, druhej takovej a třetí opuštěnej, smutnej a ten vždycky vyhrával, dostal krásnou princeznu. Někdy se povídalo i doma, v zimě se sešli u mámy, anebo u nich, u Gašparovců, v takové malé místnosti. Nejdřív jenom povídačky, co kdo zažil, věci kolem dětí a rodiny, zavzpomínalo se třeba i na mrtvé. Tím to začalo a pak už jen – „*Ta phen paramisi!*“ Každý se bál těch mrtvol, zejména my děti, když jsme byli malí. On do toho začal ještě ty *paramisa*, a to některý až usnuli. Bylo to hezký. Co musím říct,

3 „Vyprávěj pohádku, vyprávěj něco!“

4 „Přines, Zdeno, trochu vína, povím ti pohádku.“ – „No tak dobře.“

že ty pohádky vyprávěl romsky: „*Kaj slá kaj na slá, dživelas o kráľis.*“⁵ O princích, o tátoších⁶, do toho Romové... Člověk si to všechno představoval. Říkám si, to je jako pohádka, opravdu, to jsou ty *paramisa*, které mezi Romama byly a tyhle ty lidi je uměli vyprávět. Dneska už nevím, kdo by to uměl, on ale ten dar měl. Škoda ho... Tak to byl ten Gejza, který jinak nepracoval a byl z toho rodu Gašparovců, když si vzal dceru starýho Gašpara.

Svatba bratrance Píta Kováče (narozen 1950) na fotce s rodinou Balážovců, svých kmotrů; zleva: Matila Balážová, její syn Ladislav („Laco“), jeho žena Vílma, Píto Kováč, nevěsta Vlasta, Ladislav („Laco“) Baláž starší; 1970, Súdovce, dole ve vesnici | Z rodinného archivu

Tenkrát samozřejmě televize nebyla, první, co tam měli televizi, byli Balážovci. My jsme neměli, dědovi stačilo rádio a zprávy. Ani jsme na to neměli peníze. Balážovi si televizi pořídili, protože jejich syn dělal v Tesle v Nižné nad Oravou řidiče, tak k tomu měl blízko. Víím, že jsme se k nim chodívali dívat na filmy, chodili k nim ale i gádzové. Tety i chlapi, na hokej nebo na krasobruslení, to se ženským líbilo – „*Idem k tej Balážke pozerat na krasokorčuľovanie.*“ Když byl hokej, tak chodili chlapi, protože i ve vesnici bylo jen pár televizí, ne všichni na to měli. Žil tam nějaký Haišer, jeho rodina tenkrát bydlela v Americe a vždycky nám rozdávali americký žvejkačky, ty plátkový. U Haišerů samozřejmě televizi měli, ale někteří gádzové k nim jít nechtěli, protože „ty jsou nóbl“, „to jsou Amerikáni“ a co já víím co. Tak šli radši koukat k *Cigánům*. Pak se dalo kafe, přinesly se nějaký buchtičky, něco se popilo, ochutnalo se i vínko.

⁵ „Bylo nebylo, žil jeden král.“

⁶ Tátoš - pohádkový kůň, často okřídlený.

Dá se říct, že jsme s Neromama žili celkem pospolitě, problémy nebyly, spíš jsme pomáhali jeden druhému. Oni věděli, že když přijdou do osady, tak tam získají pracovní sílu. Někdy bylo potřeba vybírat brambory nebo lámat *kukuricu*, tak jsme chodili. Měli svoje *záhumenky*, jak tomu tenkrát říkali. Jejich děti ale často studovaly v Bratislavě nebo v Banskej Bystrici, tak nestíhali obdělávat. Proto chodili pro nás do osady, kde už ty rodiny znali. Moje máma třeba pásala husy pro celou vesnici. Ráno vyhnat husy, projít celou vesnicí až na Lúčky, tam je přes den nechat a večer zase zpátky. Vím, že jsme přišli ze školy a pomáhali ty husy hlídat, aby neutíkaly někde do zeleného na ty záhumenky, aby to nepožraly. Za to byla samozřejmě výslužka – někdo dal vajíčka, někdo slaninu nebo chleba.

4. Táta trval na tom, abychom byli vyučení

Takhle jsem já žil a jsem tomu rád. Měl jsem opravdu dobrý dětství, z větší části takový veselejší. Rodiče byli oba nevzdělaní, musím ale říct, že táta byl pracovitej, že chodil do práce dennodenně. Přitom pil, a když si vypil, tak někdy bil mámu. Strašně, strašlivě, to jsme vždycky utíkali. Vědělo se, že je v hospodě a už jsme měli noční službu, už jsme věděli, že nebudeme spát v klidu. Když mámu bil, tak jsme jako malé děti brečely. Jenomže občas se chytil se starým, s dědou, a jak jsme kluci rostli, tak už se začal trochu mírnit, už se začal i bát. Možná, že to byl taky důvod, proč jsem potom odešel a založil si svoji rodinu. Dneska žije v tom baráku jenom brácha a sestra, ostatní jsou pryč. Jedna sestra je tady v Čechách u Pelhřimova, ostatní jsou na Slovensku, ale bydlí zvlášť. Protože on byl táta trošku zlej. Pracovitej, ale zlej. Na druhou stranu se staral, kupoval, co bylo potřeba do domácnosti, někdy i oblečení. Pracoval na melioracích, později dělal krmiče v JZD, takže z toho jsme žili.

Rodičům bylo jedno, kam půjdeme na školu, táta ale trval na tom, abychom byli vyučení. Za tohle mu děkuju. Holky až tolik ne, ale kluci museli. Tehdy moc nikdo neuměl číst a psát, u nás jenom Balážovci. To byl nevlastní brácha mého táty, babiččin syn, ten uměl a taky byl jedinej, který si kupoval noviny – Pravdu. Strýc Ďula neuměl číst vůbec, teta Mara taky ne a táta taky ne. Vím, že dělali z okresu akci, přišly nějaký učitelky nebo já nevím kdo to byl, a tyhle Romy učili se podepsat, jako „Guži“, aby uměli aspoň to. Chodili k nám domů, vím, že seděli za stolem v kuchyni a drželi mámě ruku. Tak to víte, nám to přišlo jako dětem trošku směšný, protože my jsme už psát uměly, tak jsme ještě dělaly chytrý: „Musíš tu tužku držet takhle, jak chceš takhle *písať*?“ Vím ale, že táta se ten podpis naučil. Guži.

Z dětství si ještě vzpomínám, a to mi potom i zůstalo, že jsem měl vidinu o vojácích. Tehdy o ruských, protože jsme se o nich učili. Motivovalo mě to a začal jsem vyrábět zbraně. Dokonce jsem vyrobil i obranný kulomet. Tenkrát jsem byl asi opravdu nějaký *dilino* – já jsem vzal necky, takovej ten plechovej lavor, už byl prorezivělej a tekla z toho voda. Sehnal jsem trubku, jakože kulomet, to jsem

celé posadil na spodek vozejků z kočárů a takhle jsme s tím válčili. Když to viděly gádžovské děti tak už věděly, že jsem vyzbrojený, že mám takovejhle pancéřovej tank. Samozřejmě, že jsem dostal vynadáno, protože ty necky na něco byly, třeba v tom máma nechtěla přímo prát, ale něco tam chtěla odkládat. Já jsem do toho udělal díru, takže jsem to totálně zničil. Dneska už to vím a mám se omlouvat.

Nadrotmistr Zdeněk Guží,
1978, kasárny Havlíčkův Brod |
Z rodinného archivu

Jindy jsem si vzal starou uniformu, protože táta byl u hasičů, na tu blůzu jsem si udělal výložky a našil si různé pásky, jakože jsem velitel. A takhle jsem chodil. Samozřejmě, že se to tátovi nelíbilo a musel jsem to strhnout. Chtěli jsme ale ukázat ostatním, že máme i uniformu, že jsme vybavený a že jsme víc! To byla padesátá šedesátá léta, možná to byly dozvuky války, ale vlastně nevím, kde jsem k tomu přišel, že mě ta vojenská věc takhle brala. Zřejmě to ale stálo za tím, že jsem se stal nakonec vojákem z povolání a odkroutil jsem třicet let v armádě.

Na druhý stupeň už jsem chodil do Hontianských Moravců, protože u nás byla jenom pětiletka. Ráno jsme jezdili o půl osmý autobusem do Moraviec, zpátky jak kdy, někdy o půl třetí, někdy o půl čtvrtý, a nebo taky pěšky – šlapat tři kiláky. Za školou jsem hrával fotbálek, to mě bavilo. Učitel Karaska měl tělovýchovu, udělal družstvo a jezdili jsme na turnaje. Jináč jsem měl dost rád fyziku, tam jsme si vyráběli různé věci, zejména v pracovním vyučování, třeba jednoduché rádio – krystalku, mělo to nějaký cívky a sluchátko. S Mariánem, to byl Nerom, gádžo, ale výbornej kamarád, jsme takhle nakonec podali i přihlášku do učení na elektrikáře. Jezdil jsem do Zvolena na železniční odborné učiliště, obor elektrikář – silnoproud. Vyučil jsem se, a protože mě elektrika bavila, dělal jsem to potom i v provozu v Dudincích na *kúpelech*, takovou údržbu, výměnu pojistek, všechno možný, co bylo potřeba. Nebo jsme chodili dělat i instalace, protože tenkrát ještě ne všechny vesnice byly elektrifikovány, zejména ty samoty, kterým říkali *lazy*. Tam udělali přívod sítě a na nás bylo udělat rozvod v rámci domu. To už mistr věděl, že my dva jsme dobrý, tak nám nechal třeba celý barák. Takhle jsme majstrovali, mě to bavilo a nebýt snad té vojny, možná bych to dělal dodnes. Nevím sice kde, ale asi někde na Slovensku.

5. Vybudovat si vlastní život

Moje zkušenost je taková, že Romové nejsou jednotní, nikdy nebudou. Když byly třeba hody v Nadošanech⁷ a potkali se Romové z jedné rodiny, tak se srdečně vítali, zavzpomínali si, zkrátka se po delší době rádi viděli. Pokud ale přišel na osadu cizí Rom, cizí *chávo*, tak šli do bitky. Zničehonic.

Vojtěch Tóth (1923–1985), tatínek paní Gužiové s dcerou Gabrielou, 1962 | Z rodinného archivu

Romové se mezi sebou nemají rádi, zejména pokud nejsou rodina. Je tam určitý odstup, *džan pro mariben*,⁸ hned. Podobně tomu bylo i u mě a mojí manželky, naše rodiny se zkrátka neměly rády.

Se svou ženou jsem se seznámil právě v těch Nadošanech. Sídlila tam katolická farnost, jako děti jsme tam chodily na katechismus, připravovaly jsme se na *birmovku*. Tam byl moc hodnej farář, takovej starej pán, dával nám na cestu domů jablíčka. Zpátky jsme chodili *križom*, zkratkou okolo pole. Chodili jsme potom i v neděli do kostela, i když jsme seděli vždycky vzadu. V Nadošanech bydlel ten Gejza, kterému říkali Focko, on tam pásł kozy. Bydlela tam ale i babka mojí ženy, tak ji tam navštěvovala. Když byly hody, chodili jsme k nim nahoru do osady, pak jsme sešli do vesnice, a tam jsme hráli. Hrával jsem na kytaru s jejím strýcem Kalmanem, ona se k nám jednou přichomejtla a zachytila se mi svetrem za strunu. Já na ni hned „*so keres*“ a tohle, ale v ten moment mi padla do oka a už jsem se jí nepustil. Chodíval jsem za ní do Bátoviec, kde ona bydlela, to bylo od nás asi dvacet kilometrů.

U nás se všichni divili, i mi v tom bránili. Něco tam muselo být, rozmlouvali nám to hodně, já jsem furt nechápal proč. Řekl bych, že její brácha se s tím nikdy nesmířil, už umřel, chudák. U nás mi to rozmlouvala hlavně máma, která ani nechtěla, abych se hned po škole ženil. Pak už byl ale na cestě kluk a nic s tím dělat nemohli. Táta to vzal naopak dobře, i nám nabízel, že bychom si u nás mohli něco přistavět a bylo by o nás postaráno. K tomu už ale nedošlo.

7 Oficiální název obce ve slovenštině je „Hontianské Trstany“, „Nadošany“ jsou historickým názvem, který se oficiálně používal do roku 1948, v lokální varietě slovenštiny se ovšem uchoval, stejně jako v romštině, kde má podobu „Nadašis“. Od roku 1948 do roku 1974 se obec jmenovala „Tekovské Trstany“.

8 „Jdou do bitky.“

Koloman („Kalman“) Bartoš se synem Robertem. Strýc paní Gužiové, 1967, v Nadošanech | Z rodinného archivu

Tehdy v únoru mi přišla karta k odvodu. Bylo mi asi osmnáct nebo devatenáct let. Mezi klukama z vesnice jsem byl jedinej Rom. Šli jsme na OVS do Zvolena, kde byly lékařské kontroly, výsledek: přijat na základní vojenskou službu. Druhýho čtvrtý devatenáct set šedesát devět jsem narukoval tady v Havlíčkově Brodě. Byl jsem ženatej, manželka byla těhotná se synem. Na vojnu se mi pochopitelně nechtělo, chtěl jsem být doma s rodinou. On se narodil čtvrtýho června, já už jsem byl v tu dobu v Čechách a žena doma u svých rodičů. Čekaly mě dva roky na vojně, z toho mi dobře nebylo.

U nás doma v Súdovcích totiž bylo plno lidí, i malé děti od mých sourozenců, u ženy v domácnosti jich bylo taky hodně. Přemýšlel jsem, co s tím. Nevím proč, ale ta práce na vojně se mi líbila. Zároveň jsem byl zvyklej už jako dítě a potom i z učňáku, že se musím umět postarat sám o sebe. Vzal jsem si do hlavy, že si vybuduju vlastní život, a že bude lepší, když půjdu se ženou a s dětmi bydlet sám. Sloužil jsem druhým rokem, domů jsem jezdil na opuštěky, abych viděl syna a ženu a po těch dvou letech už jsem měl jet domů. Měl jsem ale dobrého velitele a domluvili jsme se, že až skončím základní službu, můžu zůstat jako déle sloužící. Tak jsem v roce sedmdesát jedna podepsal na tři roky a asi po roce a půl jsme dostali v Bílku pěkněj velkej byt, dva plus jedna, ve kterém jsme začali bydlet už i se ženou. Ona byla mezitím v Prostějově, kam odjeli její rodiče za prací.

To víte, byt byl, ale co teď, nebyl nábytek, nebylo zařízení, navíc jsem musel dojíždět dvacet kilometrů vlakem z Bílku do Havlíčkova Brodu. Pro začátek jsme si museli vzít půjčku na nábytek a základní vybavení, což se mi naštěstí povedlo. Než se to ale vyřídilo, nezbylo nic jiného než si vzít z vojny železnou postel a vojenskou deku. Dítě bylo malý, takže spalo v kočárku, já se ženou jsme ale spali na té jedné posteli. Takhle to bylo tři měsíce, než jsem všechno vyřídil, koupili jsme nábytek, do kuchyně nádobí a mohli jsme začít hospodařit. Naštěstí nám pomohli sousedé, když potřebovala žena do obchodu, tak nám i pohlídali kluka. Někdy jsme se navštěvovali, protože to byli taky vojáci, někteří z nich sloužili přímo v místní posádce v Bílku, ale dva z nich stejně jako já v Havlíčkově Brodu, takže jsme už potom dojížděli spolu autem.

Libuše Gužiová s dcerou Libuší, 1973, Havlíčkův Brod | Z rodinného archivu

Po čase jsme se přestěhovali, dostali jsme byt už přímo v Havlíčkově Brodě, kde jsem vyřídil práci i manželce – dělala uklízečku na ubytovně, na takzvané svobodárně. To už jsme se měli líp, tenkrát byly platy vojáků slabý, takže byla každá koruna dobrá. Kluka jsme dávali do školky a ještě předtím i do jeslí. V sedmdesátém druhým se narodila dcera Libuše, takže byla manželka zase chvíli doma. Takhle jsme různě začínali. Sousedé byli vcelku dobří, já ani manželka jsme problémy nedělali. Ani jsem o tom nevěděl, ale žena si dodnes vzpomene, že při věšení prádla si všímali, jak je to prádlo vyprané, jestli je bílé nebo zašlé. I takováhle věc je zajímavá – co ty Gužiovi, jak tam žijí, co všechno maj a nemaj. Ale prý ji chválili, že má krásně čisté a bílé prádlo, takže viděli, že jsme na čistotu dbali. Byli spokojený.

6. Už jsem to chtěl vzdát, ale vydržel jsem

Ještě na základní službě se mi často stávalo, že jsem se nevrátil včas z opuštětku, za což byl kázeňský trest nebo důtka. Jednou mě kvůli tomu poslali za doktorem Holomkem, bývalým prokurátorem. Přetáhnul jsem, když jsem byl doma na návštěvě. Velitel na mě: „Pošlu tě k plukovníku Holomkovi, znáš plukovníka...“ – „Neznám“. Oni věděli, že je to Rom, tak mě za ním poslali, aby mi domluvil, navíc jsme patřili teritoriálně pod Brno, tedy pod něj. Během vojny jsem potom slyšel, že odsuzoval na tvrdé tresty do Sabinova. To byl tvrděj dril, každý na to vzpomíná špatně. Přísná kázeň. Něco jak vězení, možná ještě horší. Romové se toho báli a možná i proto mezi nima nebylo tolik vojáků. Byli rádi, že odsloužili svoje nebo dostali modrou knížku a na vojnu nemuseli. Některý ale na vojně zůstali, mezi nima Vlado Oláh, Mirek Zima, Cyril Koky, Ivan Veselý a já. Potom tu byl generál Jan Váňa, o něm se říkalo, že je to maďarský Rom. Už zemřel, bohužel. V té době dělal velitele desáté letecké armády. Byla prohlídka, my všichni nastoupený na letišti, celá rota. On dostal hlášení od velitele, a jak scházel z tribuny, tak se na mě usmál a pokynul hlavou. *Rom Romeha!*⁹

V armádě jsem byl ve funkci výkonného praporčíka, staral jsem se o vojenskou rotu. Sloužil jsem u letců jako operátor, z řídicí věže jsem navazoval spojení s vrtulníkama a helikoptérama. Byla to dobrá čistá práce. Dělal jsem to tři roky, teď ale co dál? Podepsal jsem na dalších pět let a povýšil jsem. Byl jsem dobrým vojákem. Na konci osmdesátých let jsem začal studovat vojenskou školu v Žilině, tam jsem dojížděl, získal jsem maturitu a doplnil si požadovanou odbornost. Dělal jsem náčelníka výstrojní služby, to už byla vysoká funkce.

Líbila se mi práce okolo padáků, obdivoval jsem ty seskoky. Nakonec jsem to zkusil i já, to už mi bylo třicet osm. Už jsem byl na takové věci celkem starý, ale zkusil jsem to a už jsem u toho zůstal. Měl jsem ty padáky na starost – pokaždé vyvěsit,

9 „Rom s Romem.“

Zdeněk Guži (vpravo dole) na vojenské škole v Žilině, 1988 | Z rodinného archivu

správně zabalit a uskladnit je pilotům do vrtulníku. Zase to byla čistá práce, tentokrát i lépe placená. Připravovali jsme se takhle na nenadálé situace, kdy bylo potřeba se pustit a vyskočit ven z vrtulníku. Sloužil jsem postupně v Brodě, Plzni, Pardubicích a v Náměšti nad Oslavou, tam jsem skončil.

Než jsem začal dělat padačkáře, potřeboval jsem nějaký výcvik. Tehdy mě vzali

na tříměsíční kurz na letiště v Malackách. Byl to náročný kurz na fyzickou zdatnost. Pořád jsme běhali, každý den, i v noci, překážkový běh, do prudkého kopce a potom zpátky. Strašnej výcvik, už jsem to chtěl i vzdát. Už jsem si říkal, že na to kašlu. *Chňav andre!*¹⁰ Ale vydržel jsem to a kurz jsem zvládnul. Na závěr kurzu byly právě seskoky padákem, to jsem splnil taky. Od té doby bylo nutné plnit seskoky každý rok, ale různě náročné – v noci, v zimě, do vody. Každý rok aspoň dvacet. I jsem se bál. Jednou jsem při seskoku udělal chybu, ztratil jsem vzlak vzduchu, vzalo mě to bokem a spadnul jsem z výšky asi pěti metrů. Zlomil jsem si bérec a marodil jsem s tím půl roku. Ale šel jsem skákat znovu, dneska už mám na kontě tři sta seskoků. Mě to strašně bavilo.

Seskoky z vrtulníku do vody a tzv. „pontonování“, 1978, Havlíčkův Brod na rybníku | Z rodinného archivu

10 „Kašlu na to.“

Jednou jsem spadl na dům, to bylo v Chrudimi. Stala se totiž chyba, kterou ale udělali kluci, který balili padák. Jeden popruh byl správně, ale druhý opačně. Takže ten padák nevěděl, kam má letět, což jsem si ale všimnul až pozdě. Neurejdoval jsem to a spadnul jsem na dům, naštěstí jsem ale spadnul dobře, chytilo mě to za hromosvod a zůstal jsem viset na kůlně. Gádžovka hned: „Proboha, co tady děláte?“ Začla na mě křičet: „Chcete mi to rozbít?“ Až se divila, co je to za tmavýho vojáka: „To nás napadli černoši?“ Já jsem byl vyplašenější, rád, že vůbec žiju. „Paní, však vidíte, že jsem tady dopad, já za to nemůžu. Nic se nestalo.“ Všechno jsem vysvětlil, zavolali pro mě auto, stáhli mě dolů a dobrý.

Jindy jsme zase skákali v zimě, byl tou dobou i sníh, minimálně dvacet centimetrů. Jenomže byl taky prudkej vítr s nárazy zeshora. Vyskočil jsem, otevřel jsem padák, všechno dobrý. Najednou vžúúú a už letím pryč. Náčelník štábu už říkal: „Á, Guži jde zase na opuštěk, napište mu ho.“ Takový tam byly srandy. Přeletěl jsem letiště, garáže, silnici na Humpolec a už vidím, že to nedopadne dobře. Tam přehrada, toho jsem se bál, nádraží asi tři sta metrů přede mnou. Ježišmarja, kam já poletím, co budu dělat?! Tehdy jsem vši silou tahal ten padák a můžu poděkovat Bohu, že jak jsem klesal, tak se ten vítr uklidnil. Už jsem viděl, že je to dobrý, přehrada sto metrů ode mě a spadnul jsem zase na dům. Nevím proč, ale ty domy mě nějak přitahovaly. Jeden v Brodě a druhý v Chrudimi. Zase jsem dopadl dobře, ale gádžo mi dal! Zlámal jsem mu hrozny, co se mu plazily po dřevěným zábradlí. Musel jsem si pak udělat brigádu, abych to opravil.

Největší výška, ze který jsem skákal, byl začátek stratosféry, čtyři kilometry. To člověk vyskočí, podívá se dolů a domečky jsou jako malý červený kostičky. Jakožto instruktor jsem potom dělal i výsadky. Učil jsem piloty, jak skákat, měli ročně dva seskoky povinné. Jednomu se nechtělo, hrozně se bál: „Zdeňku, ne!“ Držel se za nohu vrtulníku MI4, na kterou je potřeba stoupnout a odskočit dozadu. On se ale chytil, nechtěl se pustit, koukám na budíky, čas běží. Tak jsem mu trochu pomohl. Skočil musel, co jsem měl dělat. Zakřičel „uáááá“, ani nevěděl, co dělá, ale ty padáky byly technicky konstruovaný a balený tak, že se po pěti vteřinách samy otevřely. Dopadnul dobře. Dělalí jsme i výcvik se záchranou službou. Jako výsadkáři jsme byli v partě s doktorama, spouštěli jsme se z vrtulníku po laně nebo jsme dělali výcvik na skále v Jeseníkách. Bylo to dobrodružství a mě to hrozně bavilo.

7. Žil jsem dvojm životem

Na vojně jsem založil kapelu, hráli jsme písničky od Olympiku, Kávu si osladím, samozřejmě Beatles a tak. Tenkrát jsme hrávali pro mládež venku „na čajích“, to bylo něco, jako jsou teďka diskotéky, my tomu ale říkali „čaje“. Každý pátek v pět hodin, asi tak na tři hodinky a opravdu tam alkohol nebyl, tenkrát se nesmělo pít, i když pokoutně si tam vždycky někdo flašku přitáhl. Jmenovali jsme se Rotor,

Libuše Gužíová, odpočinek po věšení prádla, 1974,
Havlíčkův Brod | Z rodinného archivu

protože odpředu i odzadu se to četlo stejně. Rotor, jako vrtule od vrtulníku. S tou kapelou jsme se dostali až na armádní soutěž do Zruče nad Sázavou, kde jsme získali ocenění. Já ani nevím, kam to všechno přišlo, ale velitel i politruk byli rádi, že jsme se umístili, protože se o nás psalo i v armádním tisku. Na základě toho jsme dostali i vyčleněný čas na zkoušení, abychom se mohli zdokonalovat

a připravovat na další ročník. Když už kluci, co se mnou hráli, odešli z vojny, tak jsem chodíval hrát do civilní kapely, to byl taneční orchestr Plastimat Havlíčkův Brod, kde jsem hrál na baskytaru a zpíval, ale to už byl víceméně takový tanečák, polky, valčíky a takovéhle věci. Já miluju lidovky a zejména moravský písničky, takže mi to šlo a chodil jsem s nimi hrát každé tejdě různé plesy a zábavy.

Já jsem byl výbornej svazák, dokonce předseda svazáků. Kultura, zájmová činnost, nástěnky, to mě bavilo. Ale abych vstoupil do komunistické strany, to jsem ani nepocítoval jako důležité a z druhé strany žádné tlaky nebyly. Říkám si: hraju, zpívám, agitaci řekněme dělám, bavilo mě to. Politruk nám rád půjčoval nástroje, protože i oni viděli, že v armádě propaguju kulturu a to se jim líbilo. Jeden čas jsem byl i předseda Socialistického svazu mládeže, tak jsem se o to nějak staral, dával jsem dohromady vojáky, organizoval schůze, dělali jsme sportovní činnost, různé soutěže, střelecká disciplína, kopaná, výlety po různých památkách, jako třeba k mohyle Jana Žižky, to mě všechno bavilo. Po této stránce nemůžu říct, že by mně v tom ti komunisté vadili, „soudruhu rotný“ mi říkali. Abych měl ale zájem o vstup, to jsem neměl. Děda byl komunistou, ale mně jako mladýmu stačilo SSM, zejména po té stránce kulturně zájmové. Ambice jít do politiky a prosazovat závěry ÚV KSČ jsem rozhodně neměl, i když politické školení jsme na vojně měli. Museli jsme dělat přípravu a výpisky, myslím, že jsme četli kus Brežněvovy knihy, opsal jsem čtyři strany, aniž bych tomu rozuměl.

Jak to snášela rodina? Žena musela samozřejmě stíhat všechno sama. Ale vzhledem k tomu, že to byla práce, kterou jsem dělal rád, tak to i rodina nějak brala a trpěla. Tady na okrese mě gádžové brali jako slušného Roma. Sousedí byli vojáci, dělali večírky a posezení a zvali nás: „Jo, taky tam máte dva lístky, soudruhu Guží.“ Tak jsme s nimi vycházeli. Já jsem ale vždycky cítil, že jsem Rom. Nezlomili mě, abych byl typickej gádžo, nebo černej gádžo. To mě drží i dodnes a drželo mě to i v době, kdy jsem dělal poslance. Cítil jsem to tak, že jsem Rom, který něco chtěl a něco dokázal. Rom, který vyšel z osady. Ale nezblbl mě to.

Moskvič, Zdeněk Guží a dcera Libuše, 1980, na dovolené v Jalakšové (tj. část obce Bátovce, ze které pochází paní Gužiová) | Z rodinného archivu

Je jasný, že v sedmdesátých nebo osmdesátých letech jsme jezdili na Slovensko víc než teď. Nejméně dvakrát za rok jsme navštívili rodinu, ať už na svátky nebo na dovolenou. Kam taky jinam, jeli jsme zkrátka za babičkou na Slovensko, buď k jedné, nebo k druhé, to je asi třicet kilometrů od sebe. Od těch devadesátých let už tolik nebyl čas, teď už jsem na Slovensku nebyl tak dva tři roky. Mrzí mě to, protože ty lidi už pomalu odcházejí. Politické věci se v naší rodině moc neprobíraly, ale měl jsem švagra, to byl velký politik, s tím jsme se pořád dohadovali. Někdy jsme se dostali i do křížku, většinou když se popíjelo nějaký to víno a pálenka, ale vždycky jsme se nakonec nějak dohodli. Jináč jsme se těšili jeden na druhýho a rádi jsme dělali i na zahradě okolo baráku, udržovali to tam, okopávali a pomáhali, to si zase člověk během té dovolené užil. Šest kilometrů jsou lázně v Dudincích, tak

jsme se jezdili i koupat, to bylo perfektní. Domů jsem jezdil rád a štvě mě, že už mi to teď časově nevychází. V té době tolik peněz nebylo, ale měl jsem starýho moskviče, nasedlo se a jelo. Aj děcka se těšily na sebe navzájem, mohly se tam vyblbnout, běhat po louce. Večer se posedělo, udělala se vatra, to bylo vidět až dole z dědiny: „Á, tam se oslavuje, přišel Zdeno.“ Pustila se hudba, někdy se koupilo selátko, opékali jsme, a že máme svůj vinohrad, bylo i to víno.

To samý potom v její rodině, tam se nedělala vatra, jako u nás, zase se tam ale scházeli muzikanti. Nebo se chodilo do hospody na pivo a na karty. Oni měli taky pěknou zahradu a vinohrad, takže se starým jsme si popili dost vína. Na obou místech se často zpívalo a tancovalo, někdy až do rána. I se mluvilo romsky. Po dovolené jsem ale přišel zpátky do reálu, vojna, služba a tak dále. Žil jsem takovým dvojím životem. My už jsme s dětma mluvili česky, málokdy romsky. Kluk ještě romsky umí, ale holka už ne. Rozumí, co se vypráví, ale mluvit neumí. To je i naše chyba, bráchové i sestry romsky umí, z manželčiny strany taky, ale děti už ne.

Jináč jsme žili běžný život. Doma se vařilo romsky i neromsky, občas nějaký goja, halušky, ale jinak i knedlo vepřo zelo. Romské tradice jsme se snažili dodržovat, svatebčané jedli z jednoho talíře, předtím se chodilo na pytačky, jak tomu říkají na Slovensku. Křtiny taky, to je jasný. Už to ale bylo trochu jiné. Tady v Čechách jsme nežili v nějaké romské kolonii, nebyli jsme celá rodina na jednom místě, jako byli v Brodě Romové u nádraží. Byli jsme zkrátka pořád mezi gádžema, a to nás ovlivnilo. Snažili jsme se přizpůsobit.

8. Neuvědomoval jsem si, že je to politika

Dcera Libuše ve školce (úplně vpravo), 1974.
Havlíčkův Brod | Z rodinného archivu

V Havlíčkově Brodě byli Romové většinou z východu, tuším od Svidníka. Od nás ze Súdovců se do Čech moc nechodilo, protože Romové dělali doma, buďto na družstvu, nebo dojížděli do nejbližší fabriky. V Bátovcích, odkud pochází manželka, zůstaly dvě rodiny a ostatní se v rámci tehdejší politiky přesídlování¹¹ odstěhovali buď do Levic, nebo jich odešlo dost za prací do Čech.

To tam tenkrát organizoval nějaký

Řula. Odcházeli někam na sever, jak je Kynšperk, tam sice pracovali, ale po půl roce se vrátili zpátky domů do svého baráku, protože ten si samozřejmě nezbourali, ani zbourat nechtěli. Šli zkrátka za prací, aby vydělali peníze, přišli domů a ten baráček si vylepšili – spravili okna, dveře nebo fasádu. To samý se dělo i na jiných místech, u nás byla ale naopak snaha se dostat z osady dolů do vesnice. Takhle si tam koupily baráček asi tři nebo čtyři rodiny. Z naší rodiny bydlí nahoře brácha a dvě sestry, všichni ostatní bydlí buď v sousedních Moravcích, nebo už přímo dole ve vesnici v Súdovcích. Z naší rodiny jsem v Čechách vlastně jen já a moje sestra v Pelhřimově.

Mezi Romy v Havlíčkově Brodě jsme příbuzné neměli, vedle nás tam žili Dzurkovi, Šarišský, Lakatošovi a Murgovi. Většina tam byla z rodiny Murgových a Dzurkových. Občas jsme se potkávali v hospodě u piva a já jsem navrhnul, že bychom se mohli sejít, tenkrát myslím v hospodě u Vašáků, abychom se dali dohromady a udělali nějakou soutěž pro děti, podívali se na oblast školství

Zdeněk Guží s dcerou Libuší, 1978, v parku v Havlíčkově Brodě | Z rodinného archivu

a bydlení. Ostatní s tím vcelku souhlasili, až na jednoho, nějaký Pavel Godla, který byl jako vždycky proti. Já už jsem ho potom bral s rezervou, on na všechno

¹¹ Jedná se o tzv. politiku „řízeného rozptylu a přesunu“, která byla uvedena vyhláškou č. 502 z roku 1965 (více viz např. Pavelčíková 2004).

takzvaně remcal, ale kloudnýho nic nenavrhnul. Ostatní viděli, že to myslím dobře, získal jsem si je na svou stranu a s Jožkou Dzurkem a s Murgovýma jsme do toho šli. Postupně se začaly organizovat zábavy a sportovní akce, to se zapojila i moje žena s dětma.

Vzpomínám, že dříve fungovala i ta organizace Svaz Romů, u nás to nijak organizovaně nebylo, já jsem o tom jako voják neuvažoval, ale vím, že to existovalo a že bylo ústředí v Brně. Já jsem ale chtěl komunikovat spíš s národním výborem nebo se sociálkou. Podporu ve společenský organizaci, jako byl Svaz Romů, jsem nehledal. Zřejmě ani oni sami neměli snahu přijít k nám do Brodu, dát nás dohromady a něco nám k tomu říct, což si myslím, že byla i jejich organizační chyba, že nedokázali Romy všude oslovit. U nás to byla spíš soukromá iniciativa, jednalo se o setkávání romských rodin Havlíčkova Brodu. Všichni jsme se znali, takže jsme se osobně domlouvali, kdy a kde se sejdem. Nějaká organizace přišla potom až v roce osmdesát devět s Romskou občanskou iniciativou.

Takhle jsem se dostal i na okres, tehdy tam byl přes romskou otázku takový starší pán, okresní kurátor, myslím, že se jmenoval Dvořák. Přišel za mnou až do kasáren, chtěl, abych s ním zajel navštívit jednu rodinu do Cibotína. Věděl, že je mezi vojáky Rom, kterej se angažuje a přijel si pro mě šestsettrojkou. Velitel na to „jasně, to tě pustím“, on to bral jako společenskou záležitost z Národní fronty. Až jsem se divil, že mě tak snadno uvolnil, ale budiž. Jeli jsme až na Chotěboř a Cibotín, zjistili jsme, že v té domácnosti žije několik generací, včetně malých dětí, ale bez pořádného nábytku. Něco jsme jim zabezpečili – skříň, stůl, židle a alespoň základní vybavení pro ty děcka, protože já jsem tlačil hlavně na péči o děti.

Z okresu viděli, že mi to jde, že můžu pomoci jedné rodině, druhé rodině, začali mi důvěřovat a chodili za mnou s dalšími věcmi. Některý Romové byli zavřený, takže jsme psali do věznice nebo na soud ohledně propuštění nebo částečného odpuštění trestu. Pracoval jsem na bytové komisi a snažil jsem se získat kvalitnější byty pro Romy, kteří v té době bydleli u nádraží, dneska by se tomu řeklo ghetto. To bylo v sedmdesátých letech. O pozici v komisi jsem nijak neusiloval, ale s městem jsem vycházel vcelku dobře, oni věděli, že žijeme takovým středně slušným životem a že bych mohl být pro řešení bytové otázky přínosem. Nejdřív vzali mě a po roce nebo po dvou letech se přidala paní Šarišská. Já jsem si tehdy ani neuvědomoval, že je to nějaká politika. Myslel jsem, že je to normální běžná věc, kterou chci pro lepší život Romů, pro jejich lepší bydlení. Proč já mám lepší byt a on ne? To mně trochu vadilo, a proto jsem je na tom městě otravoval a bombardoval.

9. Vyslat do společnosti zprávu, že i Romové jsou zde

Události listopadu osmdesát devět jsem vnímal dost intenzivně. Sloužil jsem v armádě, o dění mezi Romy jsem se ale zajímal. V té době už jsem se znal s mnohými romskými aktivisty, jako byli Ščuka, Giňa, Holomek, příležitostně jsme si volali a psali. Už před tím vyšel v Mladé frontě článek doktora Ščuky, ve kterém vyzýval Romy ke společenské aktivitě. Ozval jsem se mu, dali jsme si schůzku v Praze a přizval mě na setkání romských aktivistů v Rokycanech. To bylo ještě před revolucí, ale už tehdy se probírala možnost romského politického uskupení. Listopadové události jsem tedy vítal a svým způsobem se do revoluční činnosti i zapojil. Tam i začala moje větší politická angažovanost, ačkoli jsem dříve o možnosti vstoupit do politiky neuvažoval. Tehdy jsem ale tu cestičku viděl a tušil jsem za tím určitý přínos pro romskou komunitu. V roce osmdesát devět vznikla Romská občanská iniciativa, která měla první stranický sjezd v devadesátém roce v pražském Edenu. Velkým přínosem samozřejmě bylo, že se do toho zapojovali samotní Romové, obyčejný Romové, který buď napsali, nebo si zaplatili benzín a přijeli společně mluvit o tom, jak si to představujeme dál, jak zlepšit situaci Romů. To nás utvrzovalo v tom, že cesta politické strany je správná, že můžeme nějakých změn dosáhnout.

Zleva Gejza Orlet, Zdeněk Guži a Tony Lagryn, Ústředí ROI v Praze, začátek 90. let | Z rodinného archivu

V Havlíčkově Brodě jsme mohli navázat na předchozí aktivity, takže pro nás bylo jednodušší se zapojit. Založili jsme místní organizaci ROIky, předsedou byl Jožka Dzurko a já jsem pomáhal, dával takzvané „rozumy“ a brával jsem je na schůze do Prahy. Vzájemně jsme si pomáhali a posunuli jsme se z činnosti spíše zájmové k činnosti řekněme občanské. Věděl jsem, že vedení ROIky

chystá spolupráci s Občanským fórem, a tak jsem se rozhodl, že přispěju a taky přiložím jedno polínko. Začal jsem komunikovat s lidma z Občanského fóra za náš Východočeský kraj, kde byl jejich šéfem Tomáš Holenda a účastnil jsem se i jejich schůzek. Objížděl jsem romské rodiny v rámci našeho okresu a dával je dohromady, vysvětloval jsem některé věci, proč je to tak, co se stalo a proč vlastně do toho chceme jít Romové jako celek. V rámci okresu se zapojilo celkem asi osm set Romů a byli jsme schopni tlačit na jednání na úrovni jednotlivých obcí.

Na základě mého angažovanosti se vedení ROIky a Občanského fóra rozhodly, že mě navrhnou jednak na kooptaci do okresního výboru, protože komunisté museli hned odstoupit, a jednak jsem byl posléze nominovanej na kandidáta do České národní rady za Romskou občanskou iniciativu Východočeskýho kraje. Jiný romský protikandidát tam za náš kraj nebyl, až posléze se začali klubat některý aktivisté, který už byli vůči mně kritický, psali různé dopisy, petice a co já vím co, ale do té doby mlčeli, jako kdyby byli schovaný někde pod skálou.

Za ROIku jsme ve volbách v roce devadesát opravdu získali místa do České národní rady, já jsem se stal jejím členem, a tak jsem se dostal do velké politiky. Spolu se mnou nás tam bylo šest Romů a ještě další ve Federálním shromáždění, čili jsme od toho června po volbách začali fungovat jako řádná politická síla. Samozřejmě, že se musely předělávat zákony, některé rušit a tvořit nové. Bylo to jako nepřetržité chrlení jednotlivých změn, zákonů a novelizací, ale byli jsme bráni a respektováni jako členové, jako další, kteří mohli do této politiky mluvit. V předsednictvu České národní rady jsme měli doktora Tatára, já jsem byl ve výboru pro sociální politiku a zdravotnictví, taky jeden z mých návrhů byl získání dotace na rekonstrukci nemocnice v Havlíčkově Brodě, kde jsem zaloboval a získal jsem pro město šest set milionů korun. Já si to беру jako svoji zásluhu, že jsem aspoň něco pro toto město a pro okres udělal.

Samozřejmě jsme tehdy řešili i otázku Romů, kdy jsme se zasadili o uznání Romů jako národnostní menšiny, což se povedlo zakotvit v Ústavě. Při sčítání lidu se tak mohli ke své národnosti přihlásit i Romové. Myslím si, že jsme svým působením dokázali nastolit určité program a vyslat do společnosti zprávu, že i Romové jsou zde. Při jednáních na okresech, městských a obecních úřadech nás potom brali jako vážného partnera. V dalších volbách už se začalo štěpit samotné Občanské fórum, takže i Romská občanská iniciativa šla v devadesátým druhým do voleb samostatně. Při existenci zákona o volbách jsme tušili, nebo snad i věděli, že Romové neuspějí, pokud nebudou kooperovat s nějakou silnější stranou nebo nebudou součástí kandidátek jiných stran, což nám některým bývalým poslancům – Ondřej Giňa, Dežko Balog, já – i navrhovali. Nepřijali jsme to a dneska to vidím jako velkou chybu.

Nadále jsem se ovšem podílel na vytváření programové koncepce strany, dodával jsem podklady pro další jednání představitelů ROIky, byl jsem členem ústředního výboru, takže jsem o tom měl přehled. Síla Romské občanské iniciativy

se ale bohužel postupně ztrácela, i vlivem proměňujícího se vedení, strana už nedokázala oslovit lidi a postupně to vyšumělo do ztracena. To je velká škoda a myslím si, že v dohledné době mít takovouhle sílu romská komunita nebude.

Já jsem se potom snažil napojit na velké politické strany, jako byla KDU-ČSL, Strana zelených, rozhodl jsem se svoje myšlenky prosazovat touto cestou, protože jsem změnu v postavení Romů ve společnosti neviděl. Při kandidatuře do poslanecké sněmovny za KDU-ČSL to bylo těžké, protože jsem kandidoval asi z desátého nebo patnáctého místa, stejně tak jsem neměl moc šancí ve volbách do senátu za Stranu zelených, kdy proti mně za Pelhřimovsko kandidoval pozdější dlouholetý předseda senátu Milan Štěch. Věděl jsem, že je to prohrané, ale udělal jsem to už pro to gesto, že i Romové mají v politice co říct.

10. Zázemí jsem měl dobrý

V devadesátém čtvrtém jsem se vrátil k posádce leteckého útvaru, protože možnost návratu byla daná i ze zákona. V tu dobu se už rušily různé posádky a útvary v rámci rekonstrukce celé armády, tak mi bylo nabídnuto místo v Náměšti nad Oslavou, kde jsem opět nastoupil jako padákový specialista. Během působení v armádě jsem si po maturitě nakonec doplnil i vysokoškolské vzdělání, vystudoval jsem dálkově pedagogiku v Nitře. „Ne, Zdeňku, ty ne!“ velitel chtěl, abych se pořádně staral o rotu. Pak ale přišel jinej, ten mě naštěstí doporučil, a tak jsem mohl studovat. To už bylo v devadesátých letech, devadesát sedm jsem dokončil bakaláře. Sloužil jsem až do roku 2000 a tím, že už jsem měl splněno požadovaných pětadvacet let v armádě, odešel jsem na vlastní žádost do důchodu. V armádě se děly věci dobré i špatné, musím ale říct, že mi to dalo hodně.

Zdeňek Guži jako řidič na misi OSN v Jugoslávii, 1999, Banja Luka | Z rodinného archivu

Svoje padesátiny jsem oslavil na misi OSN v Jugoslávii, kde jsem byl v roce devadesát devět jako řidič operačního střediska. Na misi jsem se přihlásil sám, s požadovaným svolením velitele. Bylo potřeba projít tříměsíčním přípravným kurzem v Českém Krumlově. Navozovali různé stresové situace, nejhorší to bylo v úplně tmě bez baterky, taková tma, že si člověk neviděl ani na špičku

nosu. Někteří kluci už to potom nevydrželi a začali hledat východ z té místnosti, tak je vytáhli. Potom jsme dostávali těžké psychotesty, přes dva tisíce záludných otázek. K tomu samozřejmě střelba a my řidiči jsme měli navíc jízdy obrněným

transportérem, DVPěčkem. Napoprvé jsem to nezvládnul, ale potom už jsem našťestí prošel. Přišel rozkaz, v únoru jsme nastoupili a zůstali tam šest měsíců. Šéf byl Maďar, řidič *Cigán*, a takhle jsme projeli celou Jugoslávii. Split, Sarajevo, Záhřeb, Banja Luka, Mostar... Jezdili jsme i do škol, tam jsem ve spolupráci s českýma školama zorganizoval soutěž v kreslení. Vytvořili jsme komisi, která hodnotila obrázky ze tří tamějších škol a jedné v Česku. V Sarajevu na trhu jsme nakoupili plné auto hraček, které jsme jim pak rozdávali.

Po konci v armádě jsem chvíli trochu podnikal, nějaká kopáčková stavební činnost, než mě v roce 2003 oslovil doktor Ščuka, jestli bych byl ochoten učit u něj na střední odborné škole sociálně právní, romské střední škole v Kolíně. To mi vyhovovalo, i protože jsem to měl z Havlíčkova Brodu blízko. Ve službách doktora Ščuky jsem byl nakonec dalších patnáct let. Učil jsem romistiku, romské dějiny, veřejnou správu a občanku. Bylo mi to samozřejmě blízké a viděl jsem, že jsem mohl uplatnit v praxi to, co jsem sám prožil. Později jsem založil i pobočku této školy v Jihlavě se sídlem na Čajkovského ulici, kde jsem posléze působil jako zástupce ředitele. Já jsem chtěl přiblížit vzdělání i lidem v jednotlivých regionech a myslím, že se to v případě Jihlavy podařilo, protože ten zájem byl velkej. My jsme tenkrát přímo obcházeli rodiny, oslovovali jsme je i namátkově na náměstí – „Kde studujete? Co studujete?“ – jestli by třeba nechtěli jít na naši školu. Takže někteří opravdu přestoupili z učňáků, protože viděli, že u nás budou mít maturitu.

Libuše Gužiová se synem Zdeňkem a dcerou Libuší, 1. máj 1973
v Havlíčkově Brodě | Z rodinného archivu

Veškeré podobné aktivity mi pochopitelně ubíraly čas na rodinu. Ta mě ale našťestí podpořila, jak manželka, tak i dcera se synem, takže to potom šlo lehčeji, nemusel jsem doma moc vysvětlovat, proč a kam jdu. Zázemí jsem měl zkrátka dobrý a cítím to i dodnes, i když už by manželka potřebovala, abych byl víc doma a věnoval se jí. Moje žena dělala ve školní jídelně, na začátku devadesátých let se narodily první vnučky, Nela a Bára, takže přibyly i takovéhle starosti. Syn šel předtím na vojenskou školu do Prešova, ale nevydržel tam. No, na mě neměl! Potom šel na učňák do Kolína. Dcera vystudovala v Pelhřimově obor kuchař číšník. Dnes mám od dvou dětí šest vnoučat, kluk sloužil patnáct let u policie, pak toho nechal kvůli úrazu a teď si dostudovává vysokou školu. Dcera mi ze začátku hodně pomáhala, sama vede občanské sdružení ROMART ČR, zajímá se o kulturu, ale pronikla i do oblasti romské politiky. Blízko k tomu ale mají oba a můžu říct, že v tomto případě jablko nepadlo daleko od stromu. Těší mě, že by v tom mohli oba pokračovat a dotáhnout některé věci, které táta nedodělal.

11. Kdybych byl starostou...

Na Slovensku jsou v listopadu na vesnicích hody, a to byla vždycky velká sláva. My jsme tam jezdívali, byla to pro nás i příležitost sejít se v kulturáku a zavzpomínat. Jak říkám, dětství jsem měl pestrý, takže ty starý kamarádi mě rádi viděli. I jsem s nima poseděl a něco jsme popili. Jako mladší jsem pít uměl a vydržel jsem dost, teď už tolik ne. Každopádně mě tam rádi viděli – „*Príd'sem bývať! Tu môžeš robiť na úrade starostu!*“ Musím říct, že už mě to někdy táhlo, koupit si domek ve vesnici a začít tam dělat trošku politiku. Ale nějak mi to všechno uteklo mezi prsty. Ale rád jsem tam jezdíval, samozřejmě i nahoru do osady. Říkávali mi: „*Čo si nezoberes uniformu? Príd'sa ukázat v uniforme!*“ Pro ně to byl zážitek a pro mě nakonec taky. Tenkrát nebyla jenom ta zelená uniforma, klasická, ale já jsem měl tu modrou leteckou, a to se jim líbilo.

Zdeněk Guži ve svém žigulíku, 1980, Havlíčkův Brod | Z rodinného archivu

Starosta, kamarád, nějaký Mažbud, mě pozval na zastupitelstvo a musel jsem přijít ve vojenském – „*To je náš bývalý občan!*“ Rád jsem se ukázal a pohovořil s nima, i se jim líbilo, že jsem mluvil slovensky a ne česky – „*Tys nezabudol slovensky?*“ – „*Nie, viem hovoriť aj po slovensky!*“ Já si zase neodpustil, abych trošku nepopíchnul – „*Nemáte všade urobené chodníky, tam sa nesvieti...*“ – „*Ale musíme šetriť, Zdeno, veď na to nemáme peniaze!*“ – „*No dobre, tak urobte alespoň chodníky, aby nedošlo k nejakému úrazu.*“ Potok nemají čistý, to je zanesený pískem a trávou. Když přijde stoletá voda, tak to zatopí celou vesnici. Chtělo by to prohrábnout, ale starosta nejsem... Hřiště nemají! Zamlada tam bylo hřiště, byly tam branky, všechno, tam jsme chodili. Teď tam nemají ani kde hrát fotbal. Kdybych byl starostou, tak by to byla první věc, kterou bych chtěl zařídit. Nějaké sportoviště nebo alespoň hřiště na malou kopanou. Sportovní vyžití žádný, proto to tak dopadá, proto jenom chlastaj a pijou, kultura nic moc. To já bych jim tu vesnici trošku zmodernizoval. Určitě, teď jo.